

εις Ἐλευθέρον Βῆμα τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομικῆς καὶ Κοινωνικῆς Ἐπιστήμης.

Τὸν ἐπιστημονικὸν καταμερισμὸν θὰ τηρήσω καθόσον τοῦτο εἶναι δυνατὸν σήμερον παρ' ἡμῖν, σπουδαίαν δὲ σημασίαν θ' ἀποδώσω, εἰς τὴν καθαρὰν, ἀπρόσωπον καὶ ἀδέκαστον ἐπιστημονικὴν «Κριτικὴν», διὰ τῆς ὁποίας ἰδιαζόντως προάγεται ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα.

Μετὰ τὴν διακοπὴν τῆς ἐκδόσεως ἀρχαίων περιοδικῶν, ἔνεκεν ἁλλείψεως κυρίως συνσραγατῶν θὰ ἦτο ἴσως τολμηρὰ τοιαύτη τις προσπάθεια, ἐν τούτοις καὶ ὁ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ἀγὼν εἶναι εὐγενῆς καὶ διὰ τοὺς πίπτοντας κατ' αὐτὸν ἀκόμη. Δι' αὐτὸ τὸ περιοδικὸν τοῦτο ἐπικαλεῖται τὴν ἐπιστημονικὴν συνδρομὴν πάντων τῶν δυναμένων, διὰ τῆς ὁποίας καὶ μόνης εἶναι δυνατὴ ἡ συνεχῆς ἐκδοσις καὶ διατήρησις του εἰς τὸ ἐπιθυμητὸν ἐπιστημονικὸν ὕψος.

Περὶ τὸν εἶναι ἴσως νὰ τονισθῇ ὅτι πᾶν δημοσίευμα ἐκπροσωπεῖ τὰς γνώμας τοῦ συγγραφέως του, ὁ ὁποῖος φέρει καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν εὐθύνην τούτων.

Ἐν Ἀθήναις κατ' Αὐγουστον 1921.

Α. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑΙ ΤΑΞΕΙΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ

ΥΠΟ

Α. ΕΛΕΥΘΕΡΟΠΟΥΛΟΥ (Ζυρίχη)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πᾶσα πολιτικὴ κοινωνία καὶ αὕτη ἡ ἀτελεστάτη, ἡ τῶν κατωτέρων φυσικῶν λεγομένων λαῶν (Naturvölker), συνίσταται ἀπὸ στρώματα δηλ. τὰ άτομα τ' ἀποτελοῦντα τὴν κοινωνίαν δὲν ἔχουν τὸ αὐτὸ κύρος, τὴν αὐτὴν περιωπὴν, τὴν αὐτὴν ἀξίαν ἐν αὐτῇ. Ἡ συνήθης ἰδίως διὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ διαδοθεῖσα ἰδέα, ὅτι πρὸ τῆς πολιτικακῆς μορφῆς τῆς κοινωνίας, δηλ. ἐν τῷ κατὰ γένει διοργανισμῷ, τὰ άτομα ἦσαν ἐντελῶς ἴσα, ἢ ὅπως ἐκφράζεται ὁ Engels, δὲν ὑπῆρχεν ἡ διάκρισις μεταξὺ δεσποτῶν καὶ δούλων, εἶναι ἀβάσιμος. Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι ἱστορικὸν προϊόν· ἀλλ' ὅμως εἶναι μόνον ἐξέλιξις κοινωνικῶν διακρίσεων ἀρχικῶς ὀλιγώτερον ἀποτόμων. Οὐχὶ μόνον οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἀρχῆθεν ἤδη ἀνὴρ καὶ γυνὴ κοινωνικῶς ἴσοι, κατὰ βᾶθος ἐξεταζομένου τοῦ περὶ ἰσότητος ζητήματος, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν ἐπῆλθεν ἐκ φύσεως διάκρισις κοινωνικὴ ἀναλόγως τῶν προτερημάτων καὶ ἐπομένως ἀναλόγως τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις, ἡ βᾶσις αὕτη τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων, εἶναι λοιπὸν προπολιτικαὶ καὶ ἡ κοινωνιολογία παραδέχεται κατ' ἐμὴν ἰδέαν κατ' ἀνάγκην, ὅτι αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις ἀρχίζουσι ἤδη μὲ τὴν πρώτην ἐμφάνισιν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἄλλ' ὡς φαίνεται, αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις θὰ εἶναι αἰώνια καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, δηλ. θὰ συμπέσῃ καὶ τὸ τέλος των μὲ τὸ τέλος τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ πρᾶγμα ἔχει βιολογικὴν καὶ ψυχολογικὴν βᾶσιν ἀμετάσθεπτον· πρὸς τὸ παρὸν τοῦλάχιστον εἶναι γεγονός, ὅτι σχεδὸν καθ' ὅλας τὰς ἐπαναστάσεις τῶν κατωτέρων τάξεων καὶ δὴ καὶ τὰς ὑπὸ ἰδεολογικῶς σκαπτομένων ἀνδρῶν ὑποστηριζόμενας ἐκηρύσσεται ὡς σκοπὸς ἡ ἐξίσωσις τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων, ἐν τούτοις ὅμως κατέληγον καὶ κατέληξαν ὅλαι ἐκ νέου εἰς κατὰ κοινωνικὰς τάξεις διαρρυθμισμένας κοι-

νωνίας. Ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς θὰ ἐπιτύχη ποτέ, ἂν πραγματοποιηθῆ, τὴν ἐξίσωσιν τῆς κοινωνίας, ἐγὼ ἀρνοῦμαι ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ μου (Soziologie 2. Aufl. S. 195/6, 224/5), ἀλλὰ καὶ οἱ νουνεχέστεροι τῶν σοσιαλιστῶν προσεπάθησαν ἤδη νὰ τροποποιήσουν τὰς περὶ τὰ τοιαῦτα δοξασίας των.

Ἄλλ' ὅμως ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ὅτι καὶ καλῶς ἔχει οὕτως ἡ κοινωνία διακρινομένη εἰς κοινωνικὰ στρώματα. Ἐν τῇ κοινωνικῇ διακρίσει τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας ἔχει τὴν βᾶσιν τοῦ εἰς καὶ δὴ ὁ πρῶτος τῶν μοχλῶν τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως : Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις καλεῖν ὡς πολιτικὰ κόμματα τὴν περὶ ὑπάρξεως ἢ καὶ συμφερόντων ἢ καὶ ἠθικῶς δέοντος πάλιν μεταβάλλουν καὶ εἰρηρικῶς τὸ πολίτευμα καὶ τὴν πολιτείαν καὶ μάλιστα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ὑστέρων, πάντοτε ἐπὶ τὸ ἀνθρωπιστικώτερον.

Εἶναι λοιπὸν ἐκ τῶν σπουδαιότατων τὸ ζήτημα τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ κομμάτων, σπουδαῖον διὰ τε τὴν κοινωνιολογίαν θεωρητικῶς καὶ τὸν βίον ἐκάστης πολιτείας πρακτικῶς. Θὰ προσπαθῆσω νὰ ἐξάρω ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ σπουδαιότερα σημεῖα αὐτοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι.

Αἱ Κοινωνικαὶ Τάξεις

Α'. Γενικαὶ γραμμαὶ τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν κοινωνικῶν τάξεων.

Αἱ φυσικαὶ καὶ ἀρχικαὶ διακρίσεις ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἶναι ἐν πρώτοις αἱ εἰς ἄνδρας καὶ γυναῖκας. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες δὲν ἦσαν ἐκ φύσεως ἴσοι ἐν τῇ κοινωνίᾳ : γνωστὰ εἶναι καὶ ἐκ τῆς παλαιότητας ἀρχαιότητος καὶ ἐκ τοῦ βίου τῶν σημερινῶν φυσικῶν λεγομένων λαῶν αἱ κοινωνικαὶ διακρίσεις μεταξὺ ἀρχηγοῦ τῆς κοινωνίας, μάγων, ἱεροδικαστῶν, ἱεροῦ τῶν, συντόμως τῶν ἱερέων καὶ τῶν λαϊκῶν.

Αἱ διακρίσεις αὗται αἱ πρωτόγονοι δύνανται νὰ καθορισθοῦν γενικώτερον καὶ ὡς διακρίσεις μεταξὺ ὀδηγούντων καὶ ὀδηγουμένων ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἔχουν δὲ σημασίαν, ἐννοεῖται, καὶ κυβερνώντων καὶ κυβερνωμένων. Αἱ διακρίσεις λοιπὸν αὗται ἐπαγιώθησαν κατὰ τὴν ἐξέλιξιν, ἐγένοντο δὲ καὶ ὀξύτεραι ἢ κυρίως ὀξεῖαι, διεκρίθησαν δὲ καὶ εἰς διαφόρους βαθμούς. Πρὸ παντὸς διεμορφώθη καὶ μεσαία βαθμὶς, οὕτως εἰπεῖν ἢ μετὰβασίς ἀπὸ τὰς ἀνωτέρας κοινωνικῆς βαθμίδας πρὸς τὴν κατωτέραν καὶ τάνάπαλιν. Ἀπειτέλεσθησαν λοιπὸν ἱστορικῶς κυρίως τρεῖς διακεκριμέναι κοινωνικαὶ βαθμίδες : ἡ ἀνωτέρα, ἡ μεσαία καὶ ἡ κατωτέρα. Ἐκτὸς τούτου ὑπῆρχεν ἤδη σὺν τῇ γενέσει τῆς πολι-

τείας καὶ ἡ διάκρισις μεταξὺ ἀστικῶν καὶ ἀγροτικῶν ἔνεκα τῆς ἐξελίξεως τῆς πολιτείας ἐκ τῆς πόλεως.

Αἱ διακρίσεις αὗται εἶναι ἀρχικῶς διακρίσεις κατὰ τὴν ἐπιρροὴν ὁμάδος τινὸς ἀτόμων ἐπὶ τῆς τύχης καὶ τοῦ διοργανισμοῦ τῆς κοινωνίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν. Ὑπὸ τοιαύτην ἐννοίαν γίνεται ἐν τοῖς ἐφεξοῖς χρῆσις τῆς ἐκφράσεως «κοινωνικαὶ θέσεις». Καὶ ὅμως οἱ μείζονα ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ ἐπιρροὴν ἀσκοῦντες ἦσαν, ὅπως καταδεικνύεται ἐκ τοῦ βίου τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων καὶ ἀπλούστατα ἐκ φύσεως, ταῦτοχρόνως καὶ οἱ μᾶλλον εὐποροῦντες. Ἡ οἰκονομικὴ δ' αὕτη καλλιτέρα κατάστασις τῶν ἀρχηγῶν ἀνεπτύχθη ἔπειτα καὶ διὰ βιαίων μέσων. Ἐκ τούτων δὲ καταφαίνεται ὅτι ἡ κατ' ἀρχὰς κυρίως μόνον πνευματικὴ διάκρισις ἐν τῇ κοινωνίᾳ μεταξὺ τῶν ἀτόμων ἔλαβεν ἐκ φύσεως ἀμέσως καὶ οἰκονομικὴν ὄψιν. Οὕτω δὲ αἱ τρεῖς κατὰ τὴν ἐξέλιξιν διαμορφωθεῖσαι κοινωνικαὶ θέσεις (ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς διαφοροῦ, ἀνίσου ἐπιρροῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ) ὑπῆρξαν ταῦτοχρόνως καὶ διακρίσεις ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς περιουσίας. Ὑπὸ τὴν ἄποψιν οἰκονομικῆς διαφορᾶς γίνεται ἐν τοῖς ἐφεξοῖς χρῆσις τῆς ἐκφράσεως «κοινωνικαὶ τάξεις».

Πλὴν ἐνυπῆρχεν ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματος, ἵνα αἱ κοινωνικαὶ θέσεις καὶ κοινωνικαὶ τάξεις κατ' ἀρχὰς συμπίπτουσαι χωρισθοῦν μετὰ ταῦτα. Ἦδη μόνον τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως, μετὰ τὴν συμπαγίωσιν τῶν κοινωνικῶν διακρίσεων κατὰ θέσεις, ἐπιχειρηματικαὶ ἐκ τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν θέσεων ἐφθασαν εἰς μέγαν πλοῦτον¹⁾ δεῖκνυσι ἀκριβῶς ὅτι αἱ ἐννοιαὶ κοινωνικαὶ θέσεις καὶ κοινωνικαὶ τάξεις δὲν ταυτίζονται πλέον. Ὡστε παρήχθη ἐν τῇ κοινωνίᾳ διπλῆ διάκρισις : ἡ διάκρισις κατὰ τὰ δικαιώματα καὶ προνόμια ἐν τῇ κοινωνίᾳ κληρονομικῶς μεταδιδόμενα καὶ ἡ διάκρισις κατὰ τὸν πλοῦτον. Ἐχωρίσθη λοιπὸν ἡ διάκρισις κατὰ θέσιν τῆς κατὰ τάξιν.

Ἄλλ' ἡ ἐξέλιξις τῆς κοινωνίας προέβη καὶ περαιτέρω. Ἡ δημοκρατικὴ κίνησις ἐν ταῖς κοινωνίαις ἐπέφερεν ἐπὶ τέλος καὶ τὴν κατάρρευσιν τῆς διακρίσεως κατὰ κοινωνικὰς θέσεις : ἐξέλειπον οἱ εὐπατρίδαι καὶ πατρίκιοι καὶ βαρῶνοι καὶ οἱ τοιοῦτοι ὡς προνομιοῦχοι ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ δημοκρατικὴ καὶ δημοκρατικίζουσα πολιτεία περιέχει λοιπὸν οὕτω μόνον διακρίσεις κατὰ κοινωνικὰς τάξεις (κατὰ τὸν πλοῦτον). Ἄν ἐν τῇ γερμανικῇ γλώσσῃ καὶ παρὰ δημοκρατίας γίνεται χρῆσις τῆς

¹⁾ Πρὸβλ. τὸ σύγγραμμά μου : Wirtschaft und Philosophie I. Die Philosophie und die sozialen Zustände (materielle und ideelle Entwicklung) des Griechentums τρίτη ἐκδ. σ. 73.

λέξεως κοινωνική θέσις (Stand) ἔχει μόνον γλωσσικὴν σημασίαν καὶ οὐδεμίαν πολιτικὴν ἢ πολιτειακὴν: σημαίνει οὕτως εἰπεῖν «ἐπάγγελμα» κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον συνηκούσης καὶ τῆς σημασίας τῆς πνευματικῆς καταστάσεως καὶ (ὑποκειμενικῶς καὶ) τῆς περιωπῆς (π. χ. Gelehrtenstand, Künstlerstand, Bauernstand, Kaufmannsstand, Handwerkerstand. κ. τ. λ.)

Β. Αἷτια τῆς διακρίσεως τῆς κοινωνίας εἰς τάξεις

Πολλὰ αἷτια ἐπέφερον τὸν χωρισμὸν τῆς κοινωνίας εἰς οἰκονομικὰς ἀνισότητας δηλ. εἰς διαφόρους, γενικῶς εἰπεῖν, εἰς τρεῖς τάξεις, τὴν τᾶξιν τῶν πλουσίων κεφαλαιούχων, τὴν μεσαίαν καὶ τὴν κατωτέραν, σήμερον γενικῶς εἰπεῖν τὴν τᾶξιν τῶν ἐργατῶν, τῶν ἐξαρτωμένων ἐκ τοῦ ἡμερησίου (ἀδιάφορον ἢ μηνιαίου) αὐτῶν κέρδους ἀνευ ἐπαισθητῶν οἰκονομιῶν.

Διακρίνω—καὶ πρέπει νὰ διακριθοῦν—δύο εἶδη τοιούτων αἰτιῶν: φυσικὰς καὶ κοινωνικὰς αἷτίας.

Φυσικὰ αἷτια τοῦ χωρισμοῦ τῆς πολιτείας (καὶ δὴ καὶ τῆς πρωτογόνου κοινωνίας) εἰς διαφόρους τάξεις (οἰκονομικὰς ἀνισότητας) εἶναι ἡ ψυχικὴ, ἡ πνευματικὴ (ἀρχικῶς καὶ ἡ φυσικὴ) ἀνισότης τῶν ἀτόμων. Ἡ φυσικὴ αἷτια διαιροῦσα ἤδη καὶ αὐτὴν τὴν οἰκογένειαν εἰς ὀδηγοῦντας καὶ ὀδηγουμένους διήρησε φυσικώτατα καὶ τὴν πρώτην ἤδη κοινωνίαν εἰς θέσεις καὶ ταυτοχρόνως καὶ εἰς τάξεις, μῶλον ὅτι, ἐννοεῖται, ὄχι ὑπὸ τὰς σημερινὰς ὀξείας μορφάς. Ὁ εὐφύστερος καὶ ἰκανότερος ἢ το ἀρχικῶς καὶ θὰ ἦτο φυσικῶς πάντοτε ὁ ἀνώτερος κατὰ κοινωνικὴν θέσιν καὶ ὁ ἀνώτερος κατὰ τᾶξιν (πλουσιώτερος) ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἄλλὰ καὶ ὁ πόλεμος ἀνήκεν ἀρχικῶς εἰς τὰς φυσικὰς αἷτίας τὰς διαιρούσας τὴν κοινωνίαν εἰς οἰκονομικὰς ἀνισότητας (τάξεις ὅπως καὶ εἰς θέσεις). Διότι διὰ πνευματικῶν καὶ σωματικῶν προτερημάτων μόνον ἐπήρχετο τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου, ὥστε καὶ ἐπὶ τοιούτων προτερημάτων φυσικῶν ἐβασίζετο ἡ διάκρισις εἰς πλουσίους καὶ πτωχοὺς ὅπως καὶ εἰς κυριαρχοῦντας καὶ κυριαρχουμένους. Οἱ πόλεμοι μεταξὺ ἀλλοφύλων κατέληξαν ἐνιαχοῦ καὶ εἰς ἀνυπερβλήτους διακρίσεις ἐν τῇ κοινωνίᾳ κατὰ «κᾶστην» (Kaste βλ. κατ. σελ. 8).

Ἄλλ' ὁμοίως προσῆλθε πρὸς τὸ φυσικὸν αἷτιον ἀρχῆθεν ἤδη καὶ τὸ κοινωνικόν. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο αἷτιον τοῦ χωρισμοῦ τῆς κοινωνίας εἰς οἰκονομικὰς ἀνισότητας, εἰς τάξεις, ἐξεμηδένισε μάλιστα σὺν τῷ χρόνῳ σχεδὸν τὴν δύναμιν τοῦ φυσικοῦ αἷτιου, ἀρχικῶς τῆς βάσεώς του. Τὸ κοινωνικὸν τοῦτο αἷτιον τὸ σήμερον σχεδὸν μόνον δεσπόζον

καὶ διακρίνον τὴν κοινωνίαν εἰς τάξεις εἶναι ἡ κληρονομικότης τῆς περιουσίας.

Γ. Αἱ θεωρίαι περὶ τάξεων (καὶ θέσεων) ἐν τῇ κοινωνίᾳ.

Ἄναφέρω συντόμως τὰς ὑπαρχούσας θεωρίας περὶ τάξεων κοινωνικῶν. Ὑπάρχει ἄλλωστε σύγγραμμα συνοψίζον πάσας τὰς μέχρι τοῦδε θεωρίας ἐπὶ τοῦ ζητήματος¹⁾.

Αἱ διακρίσεις εἰς τάξεις (κατὰ πλοῦτον) ἀνεπτύχθησαν, λέγουσί τινες, καὶ ὑφίστανται ὡς φυλετικαὶ διακρίσεις. Ἡ θεωρία αὕτη συγχέει τὰς διακρίσεις κατὰ τάξεις μὲ τὰς διακρίσεις κατὰ κᾶστην, παραβλέπουσα ὅτι διακρίσεις κατὰ τάξεις (πλοῦτον) ὑφίστανται, ὅπως ἤδη κατέδειξα, καὶ ἐντὸς ὁμογενοῦς κοινωνίας.

Αἱ διακρίσεις εἰς τάξεις, λέγουν ἄλλοι, παρήχθησαν ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ εἶδους τῆς ἐργασίας (ἐνεκα τῆς διαιρέσεως τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἐπαγγελμάτων) γεννηθέντων ἐνεκα τῆς κληρονομικότητος σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἰδιαζόντων ψυχικῶν, πνευματικῶν καὶ σωματικῶν χαρακτηριστικῶν ὡς διαφορῶν ἐντὸς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λαϊκοῦ τύπου. Ἡ θεωρία αὕτη ἀγνοεῖ ὅμως ὅτι ἐν τῇ βιολογίᾳ ὑπάρχει πρόβλημα σπουδαῖον τὸ περὶ κληρονομικότητος τῶν ἐπικτήτων ἰδιοτήτων. Ἐκτὸς τούτου ἀγνοεῖ δὲ αὕτη καὶ ὅτι αἱ διακρίσεις κατὰ τάξεις δὲν εἶναι διακρίσεις κατὰ μίαν εἰδικὴν ψυχικὴν καὶ σωματικὴν ἰδιότητα δὲν ὑπάρχει λόγος διατί π. χ. τὸ τέκνον τοῦ ξυλουργοῦ, μόνον διότι ἔχει ἴσως κληρονομικὴν ἰδιοφυΐαν νὰ μεταχειρίζεται εὐκολώτερον τὸ ρόκανον καὶ τὸν πρίονα, ν' ἀποτελῇ μέρος τῆς πατρικῆς τάξεως.

Κατὰ τρίτην τινὰ θεωρίαν γεννῶνται αἱ διακρίσεις εἰς τάξεις κοινωνικὰς ἐκ τῶν διαφορῶν κατὰ τὰ ἐπαγγέλματα. Καὶ ὁμοίως εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐκ τῆς ταυτότητος τοῦ ἐπαγγέλματος πηγάζουν καὶ κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἐπαγγελομένων, πλὴν εἶναι γεγονός, ὅτι οὔτε οἱ τὸ αὐτὸ ἐπαγγελλόμενοι ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν κοινωνικὴν τᾶξιν (κατὰ πλοῦτον διάκρισιν), οὔτε θὰ ἐξήγει ἡ ταυτότης τοῦ ἐπαγγέλματος τὴν γένεσιν τῆς τάξεως· διότι τότε θὰ ἦτο τὸ πρόβλημα, πῶς καὶ διὰ ποίους λόγους ἐγεννήθη ἡ διαφορὰ κατὰ τὰ ἐπαγγέλματα.

¹⁾ Εἶναι τὸ σύγγραμμα τοῦ Cyp. van Overbergh, La classe sociale 1905. Εἰς τὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ συγγράμματος τούτου ἐκτίθενται αἱ θεωρίαι ὅλαι, συγχρόνως δὲ καὶ ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν κοινωνικῶν τάξεων, τὴν ὁποίαν διωργάνωσεν τῷ 1904 τὸ Institut international de sociologie de Paris. Δυστυχῶς ἐν τέλει τοῦ συγγράμματος ἐκθέτων ὁ Overbergh τὴν ἰδίαν αὐτοῦ θεωρίαν περιπίπτει εἰς παραπλήσια σφάλματα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὸν πυρήνα, ὡς δεικνύω, καὶ τῶν ἠκαλιωτέρων θεωριῶν.

Τετάρτη τις θεωρία ἐπὶ τέλους παραδέχεται, ὅτι αἱ διακρίσεις κατὰ τάξεις παρήχθησαν ἐκ τῆς ἀνισότητος καὶ ἀνομιότητος τῆς περιουσίας (κεφάλαια, εἰσόδημα, μεγάλα, μικρὰ κ.τ.λ.) Ἄλλ' ὅμως παραβλέπει ἡ θεωρία αὕτη, ὅτι τὸ κύριον ζήτημα εἶναι πῶς παρήχθησαν αἱ διαφοραὶ κατὰ περιουσίαν καὶ κτήματα κ.τ.λ.

Δηλαδή: αἱ θεωρίαι αὗται ἢ παραμελοῦν τὴν διάκρισιν μεταξὺ κλάσσης καὶ τάξεως, ἢ δὲν διακρίνουν καλῶς μεταξὺ φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν αἰτιῶν τοῦ διαχωρισμοῦ τῆς κοινωνίας εἰς τάξεις, ἦτοι τῆς ἀνισότητος τῆς οἰκονομικῆς.

Δ'. Χαρακτηρισμὸς τῶν κοινωνικῶν τάξεων.

Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις, δηλ. αἱ κατὰ πλοῦτον ἢ οἰκονομικῶς διακρίσεις τῶν ἀτόμων ἐν τῇ κοινωνίᾳ παρήχθησαν μὲν ἀρχικῶς διὰ τῆς φυσικῆς καὶ πνευματικῆς διαφορᾶς τῶν ἀτόμων, ὑφίστανται ὅμως πλέον σχεδὸν μόνον διὰ τῆς κληρονομικότητος τῆς περιουσίας ἐν τῇ οἰκογενείᾳ.

Ἄλλὰ δὲν εἶναι μόνον οἰκονομικὴ ἢ διαφορὰ. Ἐκάστη τάξις ζῆ (ὅπως ὅπου ὑφίσταται καὶ ἐκάστη θέσις) καὶ ἐν μιᾷ ἰδιαζούσῃ πνευματικῇ ἀτμοσφαιρᾷ: ἐκάστη τάξις ἔχει τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἠθικότητα, ἰδιάζουσαν ὄργανοικότητα, ἴδια ἥθη καὶ ἔθιμα, ἰδιάζοντα τρόπον τοῦ βίου καὶ ἰδέαν περὶ βίου, ἰδίας ἐννοίας καὶ ἰδίαν γλώσσαν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι αἱ διακρίσεις αὗται αἱ πνευματικαὶ εἶναι δυνατόν νὰ γίνων κατ' ἀνάλογον τρόπον καὶ μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων καὶ ἐπιτηδευμάτων. Ἄλλ' ὅμως ὑπάρχει ὁμοιότης μεγαλυτέρα μεταξὺ τῶν ἀτόμων τοῦ αὐτοῦ πλοῦτου (λοιπὸν τῆς αὐτῆς τάξεως) διαφόρων ἐπαγγελμάτων καὶ ἐπιτηδευμάτων ἢ μεταξὺ ἀτόμων διαφοροῦ πλοῦτου τοῦ αὐτοῦ δὲ ἐπαγγέλματος. Ὡστε οὐχὶ τόσον τὸ ἐπάγγελμα ὅσον ὁ πλοῦτος ὡς μέσον τοῦ βίου ἐπιρρεάζει τὸν κοινὸν ἄνθρωπον εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὸν βίον του.

Κατὰ τὰς πνευματικὰς ταύτας διαφορὰς κατὰ τάξεις δὲν πρόκειται περὶ ὅλων ἰδίων ἰδεῶν κ.τ.λ., ἀλλά, ἐννοεῖται, περὶ μεταβολῆς τινος τῶν ἐντὸς ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους ὑφισταμένων ἀρχῶν. Ἐντὸς τῆς εἰς ἔθνος τι ἰδιαζούσης ψυχῆς γεννῶνται οὕτως εἰπεῖν παραλαγαὶ κατὰ τὰς διαφόρους τάξεις. Αἰτία τοῦ γεγονότος τούτου εἶναι ἡ διαφορὰ τῶν πρὸς τὸν βίον μέσων, τῶν συμφερόντων καὶ τοῦ περιβάλλοντος. Ἀκριβῶς ἕνεκα τούτου εἶναι καὶ ἡ διαφορὰ μεγάλη καὶ βαθεῖα ἢ μεταξὺ τάξεως (καὶ θέσεως) καὶ κλάσσης ὑφισταμένη. Ἡ κλάση εἶναι διάκρισις κοινωνικὴ κατὰ διαφόρους ἀνθρωπίνους φυλάς, ἐν ᾧ ἢ διάκρισις κατὰ τάξεις (καὶ θέσεις) γεννᾶται καὶ ὑπάρχει καὶ ἐντὸς πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς φυλῆς καὶ ἐντὸς ὁμογενοῦς κοινωνίας. Πρὸ παντός ἢ σήμερον μετὰ τὴν δημοκρατικὴν ἐξόν-

τωσιν τῶν διακρίσεων κατὰ θέσεις (προνόμια κ.τ.λ.) μόνη ἐπικρατοῦσα ἡ διαίρεσις τῆς κοινωνίας εἰς στρώματα κατὰ τάξεις (πλοῦτον) εἶναι οὕτως εἰπεῖν ἀνοικτή, δηλ. τὰ άτομα γεννῶνται μὲν κατ' ἀνάγκην ἐντὸς μιᾶς τάξεως μεταθέτονται ὅμως ἐλευθέρως, ἄνευ κοινωνικῶν περιορισμῶν. Ὅτι τοῦτο σήμερον μῶλα ταῦτα σπανίως συμβαίνει ἔχει τὸν λόγον τοῦ οὐχὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς τάξεως ὡς δῆθεν ἀποκλειστικοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου, ἀλλ' ἐν τῇ κληρονομικότητι τοῦ πλοῦτου καὶ οὕτω (διὰ τοὺς κατωτέρους) ἐν τῇ ἐλλείψει τῶν πρὸς ἐξέλιξιν μέσων.

Ἐκ τούτων ἐπιταί τοῦτο: ἡ Κλάση ὑπῆρξεν οὐχὶ μόνον κοινωνικὴ ἀλλὰ καὶ βιολογογικὴ ἐννοια, βιολογικὴ ἐνότης, (ἢ θέσις καὶ) ἡ τάξις ὅμως εἶναι ἀποκλειστικῶς κοινωνιολογικὴ ἐννοια. Ὁ Μὰρξ ὀνομάζων τὰς τάξεις βιολογικὰς ἐνότητας ἠγνόει τὴν σημασίαν τῶν βιολογικῶν ἐνοτήτων: ἄτομα βιολογικῆς τινος ἐνότητος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταβληθοῦν εἰς ἄτομα ἄλλης ἐνότητος: τοῦτο ὅμως συμβαίνει ἢ δύναται νὰ συμβῆ μεταξὺ τῶν ἀτόμων διαφόρων κοινωνικῶν τάξεων: ἡ διαφορὰ ἔγκειται ἐνταῦθα μόνον ἐν τῷ πλούτῳ, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπέρχονται ἐντὸς ὀλίγου καὶ αἱ πνευματικαὶ τροποποιήσεις ἐν τῷ βίῳ τὰ τέκνα. Πτωχὸς π. χ. κληρονομῶν ἢ δ' ἰδίας εὐφυίας τυχὸν πλουτίζων εἰσέρχεται καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀτμοσφαιραν τὴν ἰδιάζουσαν εἰς τοὺς πλουσίους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ II.

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ¹⁾

Α'. Γένεσις καὶ ἐννοια τῶν πολιτικῶν κομμάτων.

Ἡ συνήθως λοιπὸν ἀνυπόφορος οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν κατωτέρων τάξεων ἐξηνάγκασεν αὐτὰς ἤδη πολλάκις εἰς ταραχὰς καὶ στάσεις καὶ ἐπαναστάσεις ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ὁ σκοπὸς ἦτο ἡ ἀνατροπὴ τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ συστήματος, τῶν πασχουσῶν τάξεων οὕτως ἐλπίζουσῶν τοῦλάχιστον καλλιτέρευσιν τῆς οἰκονομικῆς τῶν καταστάσεως. Ὡστε δὲν πρόκειται εἰς τοιαύτας περιστάσεις κυρίως καὶ κατ' ἀρχὴν περὶ ἀνατροπῆς τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, ἀλλὰ περὶ προσπα-

1) Τὸ πρόβλημα τῶν πολιτικῶν κομμάτων δὲν ἔτυχε δυστυχῶς ἐπεξεργασίας μονογραφικῆς σπουδαίας μέχρι τοῦ νῦν: καὶ ἐξηγεῖται τοῦτο, διότι ὁ ἐπεξεργαζόμενος αὐτὸ ἐπρεπε νὰ εἶναι κοινωνιολόγος ἀντικειμενικός. Κατ' ἀρχὴν εἶδη τὸ ζήτημα ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ μου (Soziologie 2. ἐκδ. παντοῦ ὅπου γίνεται λόγος περὶ τάξεων). Πρβλ. καὶ R. Michels, Zur Soziologie des Parteivsesens in der modernen Demokratie 1910, ὅστις ἔκαμε καλὴν ἀρχὴν. W. Sulzbach, Die Grundlagen der politischen Parteibildung 1921.

θείας πρὸς ἀνύψωσιν τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως ἢ καὶ πρὸς ἐξίσωσιν ὄλων τῶν τὴν αὐτὴν κοινωνίαν ἀποτελούντων. Αἱ ἐπαναστατοῦσαι καὶ στασιάζουσαι κατώτεροι τάξεις φαντάζονται, ὅτι διὰ τῆς ἰσότητος ἐν τῇ πολιτείᾳ θὰ ἐπέλθῃ καὶ ἡ οἰκονομικὴ ἰσότης. Ἡ προσδοκία αὕτη οὐδέποτε ἀληθεύει· ἀλλ' ἐν τῇ δημοκρατικῇ πολιτείᾳ (ἢ καὶ τῇ δημοκρατικίζουσῃ) καθίσταται διὰ τῆς ἀντιπροσωπείας καὶ τῶν κατωτέρων τάξεων ἐν τῇ νομοθεσίᾳ δυνατὴ καὶ ἡ βελτίωσις τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως αὐτῶν.

Ὁ τοιοῦτος συνασπισμὸς τῶν κατωτέρων τάξεων πρὸς βιαίαν ἢ εἰρηγικὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος καὶ οἰκονομικὴν βελτίωσιν τῆς καταστάσεώς των ἢ καὶ πρὸς οἰκονομικὴν ἐξίσωσιν ὄλων ἀποτελεῖ ἤδη τὴν ἀρχὴν τοῦ πολιτικοῦ κόμματος. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ αἱ ἀνώτεροι τάξεις συνασπίζονται ἀμέσως ἀναλόγως τῶν συμφερόντων των εἰς κόμμα ἢ κόμματα πολιτικά.

Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλου λόγου κατηρτίσθησαν κομματικοὶ συνασπισμοὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ κληρονομικότης τοῦ πλοῦτου εἶχεν ἀνατρέψῃ, ὅπως εἶδόμεν, τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ φυσικοῦ αἰτίου τῆς διακρίσεως τῆς κοινωνίας εἰς τάξεις. Δηλ. δὲν εἶναι πλέον πλούσιος καὶ ἀνώτερος ὁ φύσει ἱκανὸς καὶ εὐφυὴς ἀλλ' ὁ κληρονομῶν. Τούτου ἔλθῃ ἡ ἀνθρωπότης συνείδησιν κατὰ τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν, ἢ δὲ ἀνεπτυγμένη ἀνθρωπότης ἠγανάκτησεν ἤδη πρὸ πολλοῦ, ἤδη ἀρχῆθεν. Ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη ταλαίπωρος κατάστασις τῶν κατωτέρων τάξεων συνεκίνησε τὴν τοιαύτην ἀνθρωπότητα καὶ ὑπῆρξεν αἰτία πόθου πρὸς διαρρῦθμισιν τῆς κοινωνίας κατὰ τρόπον, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸς εἰς πάντα ἀνθρώπων ἀνθρώπινος βίος.

Καὶ ἐκ τοιούτων ἀπόψεων πνευματικῶν ἀνεπτύχθησαν συνδυασμοὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, πολιτικὰ κόμματα, πρὸς ἐπιβολὴν τῶν ἰδεῶν τούτων.

Κόμμα πολιτικὸν εἶναι λοιπὸν συνδυασμὸς ἢ συνασπισμὸς ἀτόμων (ἐν πρώτοις ἐν τῇ αὐτῇ πολιτείᾳ) ἐπιδιώκοντων τὴν πραγματοποίησιν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ (τῆς αὐτῆς ἰδέας) δηλ. ἢ τὴν διαρρῦθμισιν τῆς κοινωνίας ἰδιαζόντως, ἢ τὴν υπεράσπισιν καὶ διατήρησιν τῆς ὑφισταμένης. Κατέδειξα δὲ ὑπαινιττόμενος τὴν ἱστορίαν ὅτι τὰ τὴν μεταρρῦθμισιν τῆς κοινωνίας ἐπιδιώκοντα κόμματα παρήχθησαν ἐκ διπλῆς ἀρχῆς: ὕλιστικῆς καὶ ἰδεολογικῆς· ὑπὸ τὴν ὕλιστικὴν ἀρχὴν ἐννοῶ κατὰ τὰ ἀνωθι λεχθέντα τὸν καταρτισμὸν κόμματος πρὸς υπεράσπισιν ὕλικῶν τινῶν συμφερόντων, ὑπὸ δὲ τὴν ἰδεολογικὴν ἀρχὴν τὸν καταρτισμὸν κόμματος ἐκ τῆς σὺν τῇ πνευματικῇ ἐξελίξει ἀναφαινομένης ἰδέας τοῦ ἀνθρώπινως δεόντος. Αἱ δύο αὗται ἀρχαὶ εἶναι πραγματικότητες ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς κοινωνίας καὶ κατὰ τὸν καταρτισμὸν πολιτικῶν κομμάτων ὅπως εἶναι γεγονὸς ὅτι ἐπῆλθε συνασπισμὸς τῶν

ἀτόμων τῶν κατωτέρων τάξεων πρὸς υπεράσπισιν ἢ διεκδίκησιν τῶν συμφερόντων των, οὕτως εἶναι ἐπίσης γεγονὸς ὅτι καὶ ἄνδρες ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ ἀνθρώπινως δεόντος ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς συνασπισμοῦ ὁμοφρονούντων καὶ ἀπέτελεσαν κόμμα πολιτικὸν πρὸς προσπάθειαν κοινὴν ἰδιαζούσης μεταρρῦθμίσεως τῆς κοινωνίας¹⁾.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτικῶν κομμάτων δὲν ἀνταποκρίνεται λοιπὸν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν κοινωνικῶν τάξεων· ἐπίσης δὲν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀνταποκρίνεται τὸ πρόγραμμά των (ὁ σκοπός, τὸν ὅποιον ἐπιδιώκουν) εἰς πόθους θετικούς, ὑφισταμένους, τῶν διαφορῶν τάξεων. Ἐννοεῖται ὅμως οἴκοθεν ὅτι αἱ διάφοροι τάξεις ὅπως εἰδικώτερον καὶ τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα εἶναι δυνατὸν ν' ἀντιπροσωπεύονται καὶ ἀντιπροσωπεύονται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον διὰ κομμάτων.

Συστηματικῶς εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ διακρίνωμεν τὰ πολιτικὰ κόμματα εἰς συντηρητικὰ καὶ εἰς μεταρρῦθμιστικὰ ἢ ἀνατρεπτικὰ. Ἄλλ' ἐννοεῖται ἤδη ὅτι οὔτε τὰ συντηρητικὰ οὔτε τὰ μεταρρῦθμιστικὰ ἢ ἀνατρεπτικὰ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἐνιαῖα. Ὅπως διαφέρουν ἀναγκαίως τὰ μεταρρῦθμιστικὰ ἢ ἀνατρεπτικὰ κόμματα ἀναλόγως τῆς ἰδέας, τὴν ὁποίαν ἐπιδιώκουν, οὕτως ἤδη μόνη ἢ ὕλική ἀνάγκη, διὰ παραχωρήσεών τινων εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις νὰ σωθῇ τὸ σπουδαιότερον, διαιρεῖ τοὺς συντηρητικούς εἰς ἀνευδότους συντηρητικούς καὶ εἰς φιλελευθέρους. Εἶναι δὲ δυνατὸν νὰ ἐπιρραζῶνται οἱ φιλελευθέροι οὗτοι οὐχὶ μόνον εἰς τῆς ἀνάγκης τῶν παραχωρήσεων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνθρωπιστικῶν ἰδεῶν εἰς βαθμὸν συμμορφούμενον πρὸς τὰ ὕλικὰ αὐτῶν συμφέροντα.²⁾ Τὰ μεταρρῦθμιστικὰ ἢ ἀνατρεπτικὰ

1) Ὅστε καὶ ἐνταῦθα καταφαίνεται τὸ ἐσφαλμένον, τὸ μονομερὲς τῆς θεωρίας τοῦ Μάρεξ, τῆς λεγομένης ὕλιστικῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως. Δραττόμενος τῆς εὐκαιρίας προσθέτω ὅτι ἡ παρατήρησις τοῦ Δ. Καλιτσουνάκι ἐν τῷ συγγρ. «Τὸ ἐργατικὸν ζήτημα» Β. (1920) σ. 232 ὅτι ἐγὼ «ὑπερμέτρως» ἀποκρούω τὴν ὕλιστικὴν ἀντίληψιν τῆς ἱστορίας δὲν ἀγαγνωρίζω αὐτὴν οὔτε ὡς μέθοδον ἐφαρμοζομένην (μὲ ἄλλας ἀκόμη) πρὸς βαθύτεραν κατανόησιν τῶν ἱθυτικῶν δυνάμεων τῆς ἐξελίξεως· δὲν εἶναι ὀρθή· ἴσως πταίω μόνον ὅτι ἐν τῇ ἐν λόγῳ πραγματείᾳ μου. (Ἡ ὕλιστικὴ θεωρία τῆς ἱστορίας κατὰ Κάρολον Μάρεξ ἐν τῇ Ε. Κ. Ν. Ε. 1908 σελ. 153) δὲν ἐκφράζομαι ἐπὶ τοῦ ζητήματος· καὶ ὅμως καὶ ἐνταῦθα ἀπαντᾷ ὅπου πρέπει ἡ λέξις «μόνον», «δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξηγηθῶν ἐκ μόνων τῶν οἰκονομικῶν καταστάσεων» κ.τ.λ. Ἄλλωστε πρβλ. τὴν «Κοινωνιολογίαν» μου 2. ἐκδ. σελ. 148—158.

2) Ὅρθως ἐν συνόψει ἐκφράζεται ὁ Herkner—Καλιτσουνάκις (Τὸ ἐργατικὸν ζήτημα Β. [1920] σελ. 17) ἀπερίδων πάσας τὰς κατὰ τῶν καθεστώτων πολυκυμάντους κινήσεις οὐχὶ μόνον εἰς συμφέροντα καὶ προλήψεις τάξεων καὶ εἰς ἄγριον μῖσος πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν μερίδων, ἀλλὰ καὶ εἰς θρησκευτικὰς καὶ φιλοσοφικὰς θεωρίας κ.τ.λ. Ἐπεθύμουν μόνον νὰ παρατηρήσω, ὅτι

κόμματα πάλιν ἔχουν ὡς πρόγραμμα ἢ τοὺς πόθους μιᾶς (ἐννοεῖται τῶν κατωτέρων) τάξεων, ἢ σύστημά τι ἰδεολογικὸν τοῦ ἀνθρωπίνως δέοντος ἢ καὶ ἀμφοτέρω ἐν τινι συνδυασμῷ καὶ (ἐννοεῖται) ὑποκειμενικῇ ἀπόψει. Ἐκ τοιούτων ἀρχῶν ἐγεννήθησαν τὰ κόμματα τοῦ σοσιαλισμοῦ καὶ κομμουνισμοῦ καὶ μπολσεβισμοῦ. Ὑπάρχει δέ, ὡς ἤδη εὐνόητον, ἢ δυνατότης καὶ πολλῶν ἄλλων ἀνατρεπτικῶν ἢ μεταρρυθμιστικῶν, ὅπως καὶ συντηρητικῶν φιλελευθέρων κομμάτων.

Τίνα κόμματα ἔχουν ἀξίαν θὰ εἶδομεν ἀμέσως.

Β'. Σημασία τῶν κομμάτων ἐν τῇ πολιτείᾳ

Ἡ κατὰ τὰ ἀνωτέρω διαμορφωθείσα ἐννοια τοῦ κόμματος ὡς συνασπισμοῦ ὁμοφρονούντων ἢ καὶ τὰ ἴδια συμφέροντα ἐχόντων πρὸς πραγματοποίησιν κοινωνικῆς ἢ πολιτειακῆς τινος ἰδέας ἐγκλείει καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ κομματισμοῦ· πρόκειται ἀκριβῶς περὶ προσπαθείας πρὸς πραγματοποίησιν τῆς πολιτειακῆς ἰδέας. Ἀλλὰ καὶ τὸ ζήτημα, εἰ ὑπάρχει ἀνάγκη τοιούτου κομματισμοῦ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, λύεται τότε ἀπ' ἑαυτοῦ: πρῶτον εἶναι ἀναγκαῖα ἢ διαφορὰ τῶν ἰδεῶν, τῶν προγραμμάτων, ἐγκειμένη ἤδη ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν πόθων τῶν πτωχῶν καὶ πλουσίων, τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων καὶ ἐν τῇ ὑποκειμενικῇ διαφορᾷ τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἀνθρωπίνως δέοντος· δεύτερον δὲ ἀντιβαίνει ἀναγκαίως πᾶσα τοιαύτη ἀντίληψις πρὸς τὴν ἄλλην καὶ πᾶς πόθος πρὸς ἄλλον. Ὡστε προκειμένου περὶ προσπαθείας πραγματοποίησεως ἰδέας ἢ πόθου (προγράμματός τινος) καὶ οὐχὶ μόνον περὶ πόθου ἢ ἰδέας γεννᾶται ἢ ἀπαραίτητος ἀνάγκη τοῦ συνασπισμοῦ τῶν ὁμοφρονούντων, δηλ. τῶν τὰ ἴδια συμφέροντα ἢ τὸν ἴδιον πόθον ἢ τὴν ἴδιαν πολιτειακὴν ἢ κοινωνικὴν ἰδέαν ἐχόντων πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ προγράμματος κατὰ τῶν προγραμμάτων τῶν ἄλλως φρονούντων. Τὰ ἄτομα συνασπιζόμενα πρὸς πραγματοποίησιν σκοποῦ ἢ γενικῶς ἰδέας τινὸς ἀποτελοῦν ἰσχὺν, δύναμιν, δυναμένην ν' ἀντιπαραταχθῇ κατὰ σκοπῶν ἢ ἰδεῶν μὴ συμφερούσων ἢ ἀπαρεσκουσῶν εἰς αὐτά. Κόμμα

διὰ τῶν ἐκφράσεων τούτων ἀποδίδεται τὸ ἐξωτερικὸν τῆς πνευματικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἀνθρώπου (ἢ κυρίως ὁδηγῶν προσώπων τῆς ἀνθρωπότητος), ὥστε ἡ ἐκφρασις «ἰδέα τοῦ ἀνθρωπίνως δέοντος», τὴν ὁποίαν ἐγὼ μεταχειρίζομαι (ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ μου λέγω: ἀναγνώρισιν τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀνθρώπου, Geltendmachung des Menschen als Mensch) καταδεικνύει τὸ αὐτὸ ἀλλὰ βαθύτερον. Ἐπίσης ἐπεθύμουν ν' ἀποδίδεται ἡ ἐκφρασις, «κατὰ τῶν καθεστῶτων...κινήσεις» καὶ εἰς κινήσεις τὴν ἀρχὴν αὐτῶν λαμβανούσας ἐκ τῶν ἀνωτέρων τάξεων ἀκριβῶς καὶ ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ δέοντος» πρὸς τὴν Κοινωνιολογίαν μου 2. ἐκδ. σελ. 108 κ. ε.

πολιτικὸν σημαίνει λοιπὸν κατὰ βάθος ἀγῶνα πολιτικὸν ἑτερογενῶν ἢ διαφόρων συμφερόντων, σκοπῶν ἢ ἰδεῶν κατ' ἀλλήλων.

Κόμμα πολιτικὸν εἶναι λοιπὸν ἄλλως ἐκφραζόμενον μέσον ἐκβιασμοῦ, μέσον πρὸς πραγματοποίησιν σκοπῶν ἢ ἰδεῶν κατ' ἄλλων σκοπῶν ἢ ἰδεῶν διὰ βίας, δι' ἐπιβολῆς. Ἡ βία εἶναι φυσικὴ ἀρχή, μεταβάλλει δὲ κατὰ τὴν πνευματικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπότητος μόνον μορφῆν. Δηλ. εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ πραγματοποίησις ἰδεῶν κατ' ἄλλων, λοιπὸν κομματικὸς ἀγὼν δὲν γίνεται μόνον δι' ἐπαναστάσεων καὶ στάσεων καὶ ἀπεργιῶν, ἀλλὰ καὶ εἰρηρικῶς ἐν ταῖς βουλαῖς ἢ καὶ διὰ γενικῆς λαϊκῆς ψηφοφορίας· ἀλλὰ πάντοτε πρόκειται κατὰ βάθος περὶ καταναγκασμοῦ μερίδος τινὸς τῶν πολιτῶν δι' ἄλλης, πρόκειται πάντοτε περὶ ἐπιβολῆς βιαίως μιᾶς κομματικῆς ἰδέας εἰς κομματικῶς ἀσθενεστερούς. Τοῦτο συμβαίνει καὶ κατ' αὐτὴν ἀκόμη τὴν πραγματοποίησιν ἠθικῶν ἰδεῶν ὡς νόμων τῆς πολιτείας.¹⁾ Ὡστε καὶ κατ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν προφανῶς ἠθικῶν ἀρχῶν εὐρίσκονται πάντοτε οἱ ἀντιδράσκοντες (ἀδιάφορον ἂν ἐκ συμφερόντων ἢ ἐξ ἄλλως ἐννοουμένης ἠθικῆς) καὶ λοιπὸν καὶ κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν πρόκειται περὶ βίας καὶ καταναγκασμοῦ, μῶλον ὅτι ὑπὸ εἰρηρικὴν μορφήν τῆς νίκης ἐν τῇ βουλῇ, ἢ κατὰ τὴν γενικὴν λαϊκὴν ψηφοφορίαν.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅπως καὶ γενικῶς ἐκ τῆς ἀληθοῦς ἀντιλήψεως τῆς κομματικῆς ἐνεργείας καταφαίνεται ὅτι τὸ κόμμα ἔχει ἀξίαν μοχλοῦ τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας. Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ κόμματος δὲν εἶναι πάντοτε ἠθικαὶ ἀρχαὶ ἀλλὰ καὶ ὕλικοι σκοποὶ ἀφορῶντες μόνον τὸ συμφέρον τάξεώς τινος τῆς κοινωνίας. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς περιπτώσεις πρόκειται περὶ προόδου τῆς κοινωνίας γενικῶς καὶ εἰδικότερον περὶ ἀνθρωπιστικῆς προόδου τῆς κοινωνίας. Δὲν εἶναι ἀνάγκη ν' ἀναλύσω ἐνταῦθα τὴν ἱστορίαν πολιτείας τινὸς ἵνα ἀποδείξω τὸ ἀληθές τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς γενικῶς ὡς λάβη ἕκαστος μόνον τοῦτο ὑπ' ὄψιν ὅτι πᾶσα πολιτειακὴ ἐξέλιξις ἀρχομένη ἀπὸ αὐτοκρατορικῆς καὶ δουλικῆς καταλήγει εἰς δημοκρατικὰς συνθήκας. Κόμματα μεταρρυθμιστικὰ καὶ ἀνατρεπτικὰ παλεύουν κατὰ συντηρητικῶν ἢ καὶ κατὰ συντηρητικῶν φιλελευθέρων νικᾷ δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἢ ἰδέα τῆς ἀνυψώσεως τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν τάξεων δηλ.

¹⁾ Ὁμᾶς Ζυριχινῶν ἐμπνεομένη ἀπὸ ἰδέας ἀνθρωπιστικῆς καὶ θεωροῦσα τοὺς οἴκους τῆς ἀνοχῆς ὡς ἀπάθοντιος πρὸς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῆς γυναικὸς ἀπέτελεσε πολιτικὸν κόμμα ἐπιδιώκον τὴν κατάργησιν τῶν οἴκων τῆς ἀνοχῆς· ἀλλὰ καὶ ὁμᾶς ἄλλη ἐμπνεομένη ἐκ συμφερόντων οἰκογενειακῶν προσῆλθε πρὸς ἐκεῖνο τὸ κόμμα· συντηρητικὴ ὅμως καὶ κόμμα πρὸς υπεράσπισιν τοῦ καθεστῶτος, δηλ. πρὸς συντήρησιν τῶν πορνεύων.